شکل‌گیری آزادی بیان

روشنک یارمحمدی

هر انسانی حق دارد بگوید، بشنود، بنویسد، بخواند و در یک کلام اطلاعات بگیرد، اطلاعات بدهد و ارتباط برقرار کند. مقصود از آزادی اطلاعات آن است که هر انسان این اختیار را دارد که پیام‌های دارای مفهوم را انتقال دهد یا دریافت کند. از بررسی ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و مواد ۱۹ و ۲۰ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و به‌طور کلی روح کلی حاکم بر این میثاق و همچنین کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و رویه قضایی بین‌المللی، استنباط می‌شود که اعمال هر نوع محدودیتی برای آزادی بیان باید پس از احراز شرایط سه‌گانه زیر صورت بگیرد. به عبارت دیگر اگر دولتی در مواردی، آزادی بیان را به نحوی محدود کرده باشد که با این شرایط سه‌گانه منطبق نباشد مرتکب نقض مقررات بین‌المللی حقوق بشر شده که مسئولیت بین‌المللی ناشی از این تخلف نیز متوجه او خواهد شد. این شروط سه‌گانه از این قرارند: ۱- هر محدودیتی باید طبق قانون، تعیین شده باشد. ۲- محدودیت تعیین شده باید براساس یکی از مواد مندرج در اسناد بین‌المللی مربوطه قابل توجیه باشد. ۳- محدودیت باید در یک جامعه دموکراتیک از ضرورت برخوردار باشد. حق اندیشیدن، داشتن عقیده و بیان آن، حق طبیعی تمامی انسان‌ها و بخش جدایی‌ناپذیر شرافت انسانی است. از جمله متونی که به آزادی بیان در سطح بین‌المللی اختصاص یافته، ماده ۱۹ اعلامیه حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ است: «هر کس حق آزادی عقیده و بیان دارد و حق مزبور شامل آن است که از داشتن عقاید خود بیم و اضطرابی نداشته باشد و در کسب اطلاعات و افکار خود و در اخذ و انتشار آن با تمام وسایل ممکن و بدون ملاحظات مرزی آزاد باشد.» آزادی مطبوعات نیز، بخش مکمل این حق اساسی است و همه مردان و زنان مستحق داشتن آن هستند. در ماده ۱۱ اعلامیه حقوق بشر و شهروند انقلاب کبیر فرانسه که در ۲۶ اوت ۱۷۸۹ در پاریس انتشار یافت، راجع به آزادی ارتباطات و از جمله آزادی مطبوعات چنین آمده است: «انتقال و انتشار آزادانه افکار و عقاید، یکی از گرانبهاترین حقوق انسانی است. بنابراین هر شهروندی می‌تواند آزادانه سخن بگوید، بنویسد و چاپ کند. مگر در مواردی که برای مقابله با سوءاستفاده از این آزادی در قانون مشخص شده و قابل تغییر است.» بعد از جنگ جهانی دوم، که طی آن حقوق بشر زیرپا گذاشته شد، کشورها به اهمیت آزادی بیان و خصوصاً اهمیت آزادی اطلاعات پی‌بردند و برای اینکه این آزادی‌ها دوباره نقض نشوند، آنها را در متون حقوقی بین‌المللی پیش‌بینی کردند.

■ **آزادی بیان در غرب**

در قرن پانزدهم، گوتنبرگ آلمانی دستگاه چاپ را اختراع کرد و به این ترتیب، انسان‌ها موفق شدند عقاید خود را انتشار دهند. از همان زمان بود که انتشار کتاب و مقاله توسط فرمانروایان مستبد، تحت سانسور قرار گرفت و طبیعتاً مسئله آزادی بیان در مقابل فشارهای سیاسی مطرح شد. در سال ۱۶۴۴ میلادی، شاعر انگلیسی، جان میلتون در مقاله‌ای خواستار تحقق آزادی بدون هیچ نوع سانسوری شد. بنابراین مبارزه برای به‌دست آوردن آزادی مطبوعات در اواخر قرن هفدهم در انگلستان انجام شد.

■ **انگلستان**

انگلستان، اولین کشوری بود که به صورت رسمی، اعمال سانسور بر کتاب‌ها و نشریات را از بین برد. اما کشورهایی هم بودند که بعد از انگلستان، آزادی بیان و آزادی مطبوعات را در متون حقوقی خود پیش‌بینی کردند. اما از کشور سوئد می‌توان به عنوان اولین کشوری که متون حقوقی را در سال ۱۷۶۶ میلادی به آزادی مطبوعات اختصاص داده است، نام برد. گرچه اثری از این متون در حال حاضر در دست نیست. در کشور آمریکا، بعد از استقلال ایالات در سال ۱۷۶۶ میلادی، ایالات استقلال یافته در قوانین اساسی که برای خود وضع می‌کنند، جایگاهی برای آزادی مطبوعات برمی‌شمارند. از جمله ایالت ویرجینیا در قانون اساسی خود، مصوب ۱۷۷۶، نکات زیر را پیش‌بینی کرده است. «آزادی مطبوعات یکی از بزرگترین سنگرهای آزادی است و هرگز نمی‌تواند محدود شود مگر به وسیله دولت‌های مستبد.» در سال ۱۷۹۱ میلادی، قانون اساسی فدرال آمریکا، مصوب ۱۷۸۷ میلادی (همان قانون اساسی مادر است که شامل تمام ایالات متحده آمریکا می‌شود) مورد تجدیدنظر قرار گرفت و به موجب این اصلاحیه کنگره هیچ قانونی را تصویب نخواهد کرد که محدودکننده آزادی مطبوعات باشد.

■ **فرانسه**

در کشور فرانسه، بلافاصله پس از انقلاب ۱۷۸۹ میلادی، در اعلامیه‌ای در همان سال که در زمینه آزادی‌ها نوشته شد (معروف به اعلامیه حقوق بشر و شهروند انقلاب کبیر فرانسه) موضوع آزادی بیان مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب در قرن هجدهم میلادی، کشورهای نام برده پیش‌قدم شده و آزادی بیان و آزادی مطبوعات را در قوانین خود پیش‌بینی کردند. دیگر کشورهای دنیا نیز به تقلید از این کشورها، این رسم را پیش گرفته و ستونی را به آزادی‌ها اختصاص دادند. البته، تنها پیش‌بینی ستون حقوقی در مورد آزادی‌ها کافی نیست و آنچه حائز اهمیت است، پیش‌بینی ضمانت اجرا برای این متون است. وجود شوراهای قانون اساسی در کشورها، مانند دیوان عالی فدرال آمریکا، شورای قانون اساسی فرانسه، دیوان عالی فدرال آلمان که همتای شورای نگهبان هستند، می‌توانند تضمینی برای تحقق آزادی‌ها و از جمله آزادی بیان باشند. در کشور خودمان نیز به تقلید از کشورهای یاد شده، متونی به آزادی بیان اختصاص یافته، از جمله اصل ۲۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی.

■ **آمریکا**

در سال ۱۷۳۴، جان پیتر زنگر، صاحب نشریه نیویورک ویکلی جورنال، مقالاتی را که در آنها از فرماندار سلطنتی نیویورک انتقاد کرده بود، به چاپ رساند. زنگر متهم به ارتکاب جرم وارد کردن افترا نسبت به مقامات شد. در دادگاه، وکیل مدافع وی ثابت کرد انتقادهای موکلش از فرماندار صحیح بوده و استدلال کرد که هیچ فردی نباید به دلیل ابراز انتقادهای صحیح در مورد عملکرد مقامات دولتی مجازات شود. هیات منصفه زنگر را بی‌گناه تشخیص داد. از آن زمان تاکنون این پرونده به عنوان یکی از ادعاهای قدیمی آمریکا مبنی بر اینکه آزادی بیان یکی از اصول دموکراسی است، شناخته شده است. قانون اساسی ایالات متحده تنظیم شده در سال ۱۷۸۷ حاوی موارد معدودی جهت تضمین حقوق شهروندان بود و به همین خاطر نیز بسیار مورد انتقاد قرار گرفت. در سال ۱۷۹۱ ده اصل به قانون اساسی اضافه شد که دولت ملی را از تجاوز به حقوق اساسی شهروندان از جمله آزادی بیان منع کرد. در اولین اصلاحیه در بخش مربوط به آزادی بیان چنین آمده است: «کنگره حق تصویب هیچ قانونی که . . . آزادی بیان را محدود کند، ندارد. . .» در ابتدا این قانون فقط در مقابل دولت فدرال اعمال می‌شد، ولی اصل چهاردهم (تصویب شده در سال ۱۸۶۸) بنا به تفسیر دیوان عالی ایالات متحده این تضمین را در مقابل مقامات ایالتی نیز قابل اجرا ساخته است. در قرن نوزدهم اختلاف کمی بر سر آزادی بیان وجود داشت. قوانین بیگانگان و آشوب تصویب شده توسط کنگره در سال ۱۷۹۸ حق انتقاد کردن از مقامات بلندپایه دولت فدرال را به شدت محدود کرد. ولی این قوانین طی دو تا چهار سال منسوخ اعلام شدند. معمولاً افرادی که متهم به تخلف از این قوانین می‌شدند یا تبرئه شده یا اگر متهم می‌شدند، زود بخشوده می‌شدند. با شدت گرفتن اختلافات بر سر برده‌داری طی سال‌های ۱۸۵۰ برخی از ایالت‌ها و بخشداری‌ها قوانینی برای «ایجاد تحریک» در این رابطه به اجرا گذاشتند. ولی در آن زمان اصل اول (قانون اساسی) قابل اجرا در ایالت‌ها یا بخش‌هایشان نبود و در هر حال این قوانین نیز به زودی با بر چیده شدن برده داری از میان رفتند. طی سال‌های جنگ جهانی اول نیز با محاکمه افراد مختلفی که مخالف مداخله ایالات متحده در جنگ بودند و تلاش کردند از ورود ایالات متحده به جنگ جلوگیری کنند، دوران «آزادی بیان» به عنوان یکی از احکام قانون اساسی آغاز شد. در تفسیر تضمین حق آزادی بیان در قوانین اساسی ایالات متحده ده‌ها سال است که دیوان عالی از این اصل پیروی کرده که در شرایط پیچیده معمولاً بهتر است اگر اشتباهی رخ می‌دهد در جهت حمایت از آزادی انجام شود نه برای حمایت از قدرت دولتی و به احتمال زیاد افراد زیادی با فلسفه حقوق دیوان عالی ایالات متحده در مورد بسیاری از مسائل موافق نیستند. اما در هر صورت کمتر کسی در دنیا منکر این امر خواهد شد که آزادی بیان در ایالات متحده بسیار پویا و موفق است.

■ **اصول آزادی بیان**

از جمله اصول مهمی که برای آزادی بیان می‌توان برشمرد، رعایت حقوق اقلیت در برابر اکثریت، رعایت امنیت ملی، رعایت اخلاق و احترام به حقوق و حیثیت دیگران است. یکی از اصول مهمی که در اعمال محدودیت‌های آزادی بیان باید مورد توجه قرار بگیرد آن است که نمی‌توان از این محدودیت‌ها به عنوان ابزاری برای سرکوب دیدگاه اقلیت استفاده کرد. به عنوان مثال اگر در یک سخنرانی عمومی سخنران، سخنانی بگوید که به دلیل مخالفت با نظر اکثریت مستمعین یا اکثریت اجتماع موجب برافروختن خشم آنها یا واکنش‌های تندی مانند آشوب شود، فرد سخنران را صرفاً به این دلیل که سخنانش موجب خشم دیگران و برهم خوردن نظم عمومی شده است نمی‌توان مواخذه کرد. در واقع دیگران باید به حق او مبنی بر بیان افکار و عقایدش احترام بگذارند. مگر آنکه سخنان او از جهت دیگری مسئولیت‌آفرین باشد.

■ **امنیت ملی**

از دیگر اصولی که در ایجاد محدودیت آزادی بیان مطرح است می‌توان به امنیت ملی اشاره کرد. امنیت ملی اساسی‌ترین عنصر در زندگی اجتماعی یک ملت است و تهدید آن مترادف با تهدید تمامیت حیات یک ملت است. دیوان عالی آمریکا اظهار داشت: «مطبوعات تا حدی آزادی دارند که می‌توانند اسرار دولت را کشف کنند و به اطلاع مردم برسانند.» از رویه کمیته حقوق بشر سازمان ملل و دادگاه اروپایی حقوق بشر در حیطه امنیت ملی می‌توان موارد زیر را استنباط کرد: ۱- تنها به این دلیل که اطلاعات منتقل شده، به دستگاه‌های حساس یک کشور تعلق دارند نمی‌توان آنها را از شمول حق آزادی بیان خارج کرد. ۲- اطلاعات طبقه‌بندی شده سرویس‌های امنیتی و اطلاعاتی را می‌توان مشمول حریم امنیت ملی تلقی کرد. البته مشروط بر آنکه مقامات مربوطه رسمی افشای آنها را مغایر با پوشش سری فعالیت‌های اطلاعاتی بدانند. ۳- آزادی بیان یکی از بنیان‌های ضروری جامعه دموکراتیک است. این آزادی نه تنها در مورد اطلاعات و عقاید مطلوب و بی‌دردسر بلکه درباره آن دسته از اطلاعاتی که موجب اضطراب و تشویش می‌شوند نیز اعمال می‌شود.

■ **اخلاق و حقوق و حیثیت دیگران**

یکی از مبهم‌ترین موارد اعمال محدودیت موضوع اخلاق است. در خصوص این مفهوم معمولاً با برخوردهای ملی متفاوتی روبه‌رو هستیم، اما مراجع بین‌المللی در این حیطه نهایتاً بیشتر به ارزیابی‌های مراجع ملی توجه می‌کنند. همان طور که دادگاه اروپایی همواره با کشف داوری اخلاقی اکثریت هر جامعه در هر مقطع زمانی همان داوری را ملاک عمل و ایجاد محدودیت‌ها قرار داده است. حفظ حقوق و حیثیت دیگران در قوانین بین‌المللی ملی معمولاً با پیش‌بینی موادی در قوانین کیفری مانند عناوین مربوط به افترا یا قذف انجام می‌شود. مثلاً در مورد افترا عامل تعیین‌کننده اساسی صحت یا سقم مطالب منتشر شده است. با این حال سوءنیت نیز براساس رویه بین‌المللی از اهمیت برخوردار است.

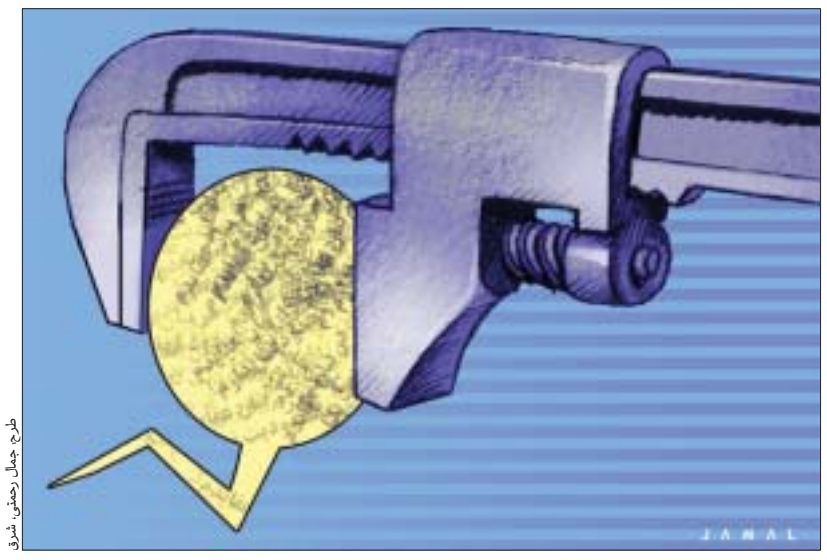

طرح: جمال رحمتی، شرق

گزارش خبری

در پی نقض آتش‌بس توسط اسرائیل

لبنان می‌تواند تقاضای محاکمه اسرائیل را مطرح کند

ایسنا: درباره اقدام صبح دیروز رژیم صهیونیستی مبنی بر نقض آتش‌بس و از سر گرفتن حملات و پیاده کردن نیروهای چتربازدر شرق لبنان، دکتر اسد اردلان، حقوقدان، بهترین اقدام مجامع بین‌المللی به ویژه کشورهای اسلامی را دعوت شورای امنیت به احراز تجاوز دانست و افزود: این عمل کاملاً با تعاریف منشور و قطعنامه تعریف تجاوز سازمان ملل مطابقت دارد بنابراین می‌توان شورای حقوق بشر را برای بررسی این عمل فراخواند تا هم تجاوزات احراز شود و هم اینکه نقض قطعنامه شورای امنیت مورد بررسی قرار گیرد؛ در واقع باید به این دو جنایت بین‌المللی توجه خاص شود. وی درباره مسئولیت‌های حقوقی که با توجه به حملات رژیم صهیونیستی متوجه اوست، اظهار کرد: به استناد منشور سازمان ملل دولت‌ها باید اقداماتی را علیه اسرائیل اتخاذ کنند یعنی از این رژیم بخواهند که به فوریت از حالت تجاوز عقب‌نشینی کند و پس از آن او را به خاطر نقض قطعنامه مورد بازخواست قرار دهند و به استناد منشور مشمول مجازات‌هایی قرار دهند و حداقل آن این است که رژیم صهیونیستی از لحاظ بین‌المللی به علت عدم تعهد به قطعنامه‌ها و اصول منشور ملل متحد، مجازات شود. این حقوقدان درباره واکنش سازمان ملل نسبت به تجاوزات مجدد رژیم صهیونیستی به لبنان با ایجاد محدودیت یا اعزام نیرو به این مناطق، گفت: این نخستین مرتبه نیست که تجاوزات اسرائیل علیه لبنان صورت می‌گیرد و بارها وجود داشته است؛ منتها جایی که باید محکومیتی علیه آن صورت گیرد متاسفانه در شورای امنیت به وتو ختم می‌شود و این حق وتو مصونیتی برای اسرائیل ایجاد کرده که به اعمال تجاوزکارانه خود ادامه بدهد. اردلان خاطرنشان کرد: دولت‌ها باید این مسئله را به استناد قطعنامه اتحاد برای صلح به مجمع عمومی برده و مورد بررسی قرار دهند که با توجه به اینکه شورای امنیت اراده لازم را برای حل و فصل ندارد و نقض حقوق بین‌الملل و منشور مکرراً از سوی اسرائیل صورت می‌گیرد و دولت‌های حامی اسرائیل با حق وتوی خود مصونیتی را برابر این رژیم ایجاد کرده‌اند، باید تصمیم‌گیری در مجمع صورت گیرد. این حقوقدان با بیان اینکه اگر لبنان اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی را امضا کرده باشد، می‌تواند شکایتی از رژیم صهیونیستی ارائه کند، گفت: بابت جنایات جنگی که در مدت حمله بیش از یک ماه صورت گرفته تحت عنوان اعمال جنایتکارانه جنگی مسئله قابلیت طرح در دیوان کیفری را دارد و لبنان می‌تواند تقاضای محاکمه اسرائیل را مطرح کند. همچنین در همین رابطه عضو کمیسیون حقوق بشر کانون وکلا با تاکید براین که حق محاکمه رژیم صهیونیستی به دلیل نقض آتش‌بس وجود دارد، از این موضوع ابراز تاسف کرد که مرجع تشخیص‌دهنده این حق وجود ندارد و برخی سیاستمداران جهان چشم‌های خود را بر روی حقایق جهانی بسته‌اند. آیا کشورهایی که منافع خود را در حمایت از این رژیم می‌دانند قادر خواهند بود که برخلاف منافع خود اسرائیل را محکوم و مواخذه کنند؟ عضو کمیسیون حقوق بشر کانون وکلا با بیان اینکه برخی سیاستمداران چشم‌های خود را بر روی حقایق جهانی بسته‌اند اضافه کرد: از سال ۱۹۴۸ تاکنون تعداد بسیاری قطعنامه توسط سازمان ملل برای اسرائیل صادر شده و مقدار بسیاری چشم‌پوشی صورت گرفته است. هیچ ضمانت اجرایی در این زمینه وجود ندارد و فقط جنبه اخلاقی در این قضیه وجود دارد، در حقیقت زمانی قادر خواهیم بود از این بلاها نجات پیدا کنیم که حقوق جایگزین ناحقی‌ها و بیداد شود.

خبرها

استثمار کارگران مهاجر

ترجمه: حسام نقیبی‌مفرد، شرق: براساس جدیدترین گزارش سازمان عفو بین‌الملل ده‌ها هزار کارگر خارجی در کره جنوبی در بدترین شرایط کاری تحت تبعیض و استثمار به کار مشغولند. براساس این گزارش اگرچه کره جنوبی اولین کشور در آسیا است که حمایت از حقوق کارگران خارجی را قانوناً به رسمیت شناخته است اما با این وجود باز هم کارگران خارجی از حقوق طبیعی خود محروم‌اند. کارگران خارجی کره جنوبی که چیزی حدود ۱/۵ درصد نیروی کار این کشور را تشکیل می‌دهند با وجود داشتن تجربه و تخصص بالا از ترس بیکاری و همچنین شرایط سخت قانونی برای یافتن شغل جدید مجبورند برای دریافت حداقل دستمزد ساعات طولانی در شرایط خطرناک با کمترین حق و حقوق کار کنند.

عدم صلاحیت دادگاه صدام

شرق: دیده‌بان حقوق بشر در گزارش دو روز پیش خود از دادگاه محاکمه‌کننده صدام و همراهانش خواست تا در راستای برقراری هر چه بهتر عدالت، عملکرد خود را بهبود بخشد. دیده‌بان حقوق بشر معتقد است، عملکرد دادگاه اول صدام که برای رسیدگی به جنایات وی و هفت نفر دیگر برپا شده بود، اثبات کرده که دادگاه عالی عراق صلاحیت و توانایی رسیدگی به جرایم را بر طبق قواعد و استانداردهای حقوق کیفری بین‌المللی ندارد. لازم به ذکر است که صدام و علی‌حسن المجید به اتهام نسل‌کشی سال ۱۹۸۸ در اردوگاه «انفال» که در آن هزاران کرد توسط بمباران شیمیایی کشته شدند، روز دوشنبه در دادگاه حاضر خواهند شد.

اتهام سوءاستفاده جنسی به صلح‌بانان سازمان ملل

شرق: صلح‌بانان سازمان ملل در کنگو بار دیگر متهم به سوءاستفاده از زنان و دختران در این کشور شدند. به گزارش خبرگزاری رویترز هیات اعزامی سازمان ملل اعلام کرده در حال بررسی اتهام استثمار جنسی صلح‌بانان این سازمان و سربازان کنگویی از دختران کم‌سن‌وسال است. در سال ۲۰۰۵ نیز ۳۴۰ مورد سوءاستفاده جنسی توسط صلح‌بانان سازمان ملل در آفریقا گزارش شده که ۲۰۹ مورد آن تنها در کنگو رخ داده است. دو سال پیش نیز پخش خبر سوءاستفاده صلح‌بانان سازمان ملل از یک دختر سیزده‌ساله کنگویی اعتبار این نهاد بین‌المللی را زیر سئوال برد. اتهام سوءاستفاده جنسی صلح‌بانان سازمان ملل از زنان و دختران فقط به کنگو ختم نمی‌شود و گزارش‌ها حکایت از بروز این فاجعه در کشورهای دیگر نظیر بوروندی، لیبریا، کوزوو و سیرالئون دارند.

انتقاد از فیلترینگ اینترنت

شرق: دیده‌بان حقوق بشر طی گزارشی از همکاری شرکت‌های غربی با دولت چین برای سانسور و فیلتر کردن اطلاعات شبکه جهانی اینترنت در این کشور انتقاد کرد. در گزارش این سازمان از شرکت‌هایی نظیر مایکروسافت، گوگل، یاهو و اسکایپ خواسته شده در جهت حمایت از آزادی بیان در کشور چین به همکاری خود با دولت این کشور پایان دهند. براساس گزارش این سازمان شرکت‌های اینترنتی غربی متهم به فیلترینگ سایت‌ها و وبلاگ‌های مخالفان دولت چین و همچنین در اختیار گذاشتن اطلاعات شخصی کاربران چینی به دولت این کشور هستند.